

ČESKÉ, MORAVSKÉ A SLEZSKÉ MINCE 10.–20. STOLETÍ

NÁRODNÍ MUZEUM – CHAUROVA SBÍRKA IV.3.

**MATYÁŠ (1611–1619),
ČESKÉ, MORAVSKÉ
A SLEZSKÉ STAVY (1619–1623),
FRIDRICH FALCKÝ (1619–1620)
A SLEZSKÉ EVANGELICKÉ
STAVY (1633–1635)**

Zuzana Holečková

NÁRODNÍ
MUZEUM

MATYÁŠ (1611–1619),
ČESKÉ, MORAVSKÉ A SLEZSKÉ STAVY (1619–1623),
FRIDRICH FALCKÝ (1619–1620)
A SLEZSKÉ EVANGELICKÉ STAVY (1633–1635)

ČESKÉ, MORAVSKÉ A SLEZSKÉ
MINCE 10.–20. STOLETÍ

NÁRODNÍ MUZEUM – CHAUROVA SBÍRKA

SWAZEK IV. 3.

Vědecký redaktor

PhDr. Jan Boublík

Doporučená citace:

HOLEČKOVÁ, Zuzana: *České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum – Chaurova sbírka IV. 3. Matyáš (1611–1619), české, moravské a slezské stavy (1619–1623), Fridrich Falcký (1619–1620) a slezské evangelické stavy (1633–1635)*, Národní muzeum, Praha 2022, 248 s.

**MATYÁŠ (1611–1619),
ČESKÉ, MORAVSKÉ A SLEZSKÉ
STAVY (1619–1623),
FRIDRICH FALCKÝ (1619–1620)
A SLEZSKÉ EVANGELICKÉ
STAVY (1633–1635)**

**MATTHIAS (1611–1619), BOHEMIAN,
MORAVIAN AND SILESIAN ESTATES (1619–1623),
FREDERICK OF THE PALATINATE (1619–1620)
AND THE SILESIAN EVANGELICAL ESTATES (1633–1635)**

ZUZANA HOLEČKOVÁ

NÁRODNÍ MUZEUM

PRAHA

2022

Recenzovali:

Mgr. Dagmar Grossmannová, Ph.D.

PhDr. Filip Hradil

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019-2023/11.V.d, 00023272).

© Národní muzeum, 2022

ISBN (print) 978-80-7036-745-2

ISBN (online) 978-80-7036-746-9

OBSAH

Úvod	9
Mincování Matyáše, českých, moravských a slezských stavů, Fridricha Falckého a slezských evangelických stavů	13
Chaurova sbírka a mince Matyáše, českých, moravských a slezských stavů, Fridricha Falckého a slezských evangelických stavů	50
Tabulky ražeb	60
Literatura	72
KATALOG MINCÍ	77
Matyáš (1611–1619)	80
České, moravské a slezské stavy (1619–1623)	126
Fridrich Falcký (1619–1620)	162
Slezské evangelické stavy (1633–1635)	192
FOTOGRAFICKÁ PŘÍLOHA	196

CONTENTS

Introduction	11
The Coinage of Matthias, the Bohemian, Moravian and Silesian Estates, Frederick of the Palatinate and the Silesian Evangelical Estates	31
The Chaura Collection and the Coins of Matthias, the Bohemian, Moravian and Silesian Estates, Frederick of the Palatinate and the Silesian Evangelical Estates	55
Tables of Mintages	61
Bibliography	72
CATALOGUE OF COINS	77
Matthias (1611–1619)	80
Bohemian, Moravian and Silesian Estates (1619–1623)	126
Frederick of the Palatinate (1619–1620)	162
Silesian Evangelical Estates (1633–1635)	192
TABLES	196

ÚVOD

Velkoryse pojatý projekt, který si již od 80. a 90. let minulého století klade za cíl samostatně publikovat tzv. Chaurovu sbírku deponovanou v Národním muzeu, pokračuje nyní zpřístupněním další skupiny vládních ražeb, a to mincí Matyášových, mincí stavovských a mincí Fridricha Falckého. Jde o soubor 305 mincí z českých, moravských a slezských mincoven předmětných emitentů. Je to malá, nikoli však nevýznamná část Chaurovy sbírky, kterou lze považovat za největší muzejní sbírku bohemikálního numismatického materiálu u nás a základní korpus českých, moravských a slezských ražeb 10.–20. století.

Z projektu „České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum – Chaurova sbírka“, který představuje postupné zhodnocování sbírky pro vědeckou numismatiku, dosud vyšly svazky publikující jak vládní, tak nevládní ražby. Již v roce 1991 svazek týkající se pražských grošů, který zpracovala Jarmila Hásková, v letech 2009 a 2011 následovaly dva svazky z pera Eduarda Šimka, v nichž jsou podchyceny mince Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II. V edici vládních mincí pokračoval Jan Boublík svým svazkem z roku 2014, v němž se zabýval ražbami habsbursko-lotrinských panovníků z let 1740–1918, a publikování vládních mincí zatím v roce 2019 dovršila Zuzana Holečková svazkem věnovaným mincím Ferdinanda III. Ve dvou svazcích, které byly věnovány nevládním tolarovým ražbám a vyšly v letech 2010 a 2012, tatáž autorka popsala mince slezských knížectví, české rodové aristokracie a ražby olomouckých biskupů a arcibiskupů. Kamil Smíšek s Markem Cajthamlem se věnovali publikování nemincovního materiálu, z kterého vznikly dvě knihy vydané v letech 2014 a 2016. Mimo okruh bohemikálních mincí 10.–20. století, avšak materiálově rovněž výhradně z Chaurovy sbírky, vyšla v roce 2012 práce Jiřího Militkého a Lenky Vacinové o keltských, římských a raně byzantských mincích.

V současnosti je k vydání připraven i svazek z pera Petra Schneidera, který popisuje brakteáty a feniky, a to včetně nebohemikálních, které se v Chaurově sbírce nacházejí. Rozpracován je rovněž první díl soupisu medailí, který bude zahrnovat medaile a žetony tematicky spojené s vládou českých panovníků od Ludvíka Jagellonského po Leopolda II., autorsky se na něm podílejí Jakub Andrle a Emil Novák. Za zmínku stojí i skutečnost, že v poslední době padly návrhy na přepracování „grošového“ svazku, který vyšel před více než třiceti lety, a jehož cílem by mělo být především faktografické doplnění o nejnovější poznatky a zpřístupnění materiálu pomocí kvalitních fotografií.

Tento svazek není pokusem o vyčerpávající soupis všech ražeb daného teritoria a času, není to ani pokus o novou typologii či chronologii těchto ražeb. Cílem je podrobně zpřístupnit příslušnou část Chaurovy sbírky, tohoto jedinečného konvolutu mincí, který byl dvěma generacemi Chaurů po léta cílevědomě a neúnavně vytvářen, seznámit s obsahem sbírky a její strukturou. Publikace formou stručného výkladu rovněž usiluje o přiblížení mincovnictví Matyáše, českých, moravských a slezských stavů (včetně evangelických) a Fridricha Falckého, a částečně též o alespoň rámcový výklad problémů politického, měnového a mincovního vývoje v období před třicetiletou válkou.

Moje poděkování patří všem, kteří mi v mé práci pomáhali, především oběma recenzentům Mgr. Dagmar Grossmannové, PhD. z Moravského zemského muzea v Brně a PhDr. Filipu Hradilovi z Vlastivědného muzea v Olomouci, a dále pak vědeckému redaktorovi PhDr. Janu Boublíkovi za jeho cenné připomínky. Rovněž děkuji Jakubu Meissnerovi za citlivé překlady do angličtiny, a v neposlední řadě i společnosti Abalon, s.r.o. a jejím pracovníkům za fotografie a přípravu této publikace k tisku.

Doufám, jak jsem napsala již v úvodech svých předchozích svazků, že tato publikace přinese všem příznivcům a milovníkům numismatiky potěšení a inspiraci do jejich sběratelského a vědeckého úsilí a že svým způsobem připomene i dvě velké postavy českého numismatického sběratelství, Františka Rudolfa Chauru a jeho syna Karla Chauru.

Zuzana Holečková
V Praze, září 2022

INTRODUCTION

The generously conceived project, which already since the 1980s and 1990s has had the goal of a separate publication of the so-called Chaura Collection, deposited in the National Museum, is now taking up by making available another group of official issues, namely the coins minted by Matthias, by the Estates and by Frederick of the Palatinate. The set concerned consists of 305 coins from the Bohemian, Moravian and Silesian mints run by the issuers in question. It is a small, but not insignificant part of the Chaura Collection, which can be considered the largest museum assemblage of Bohemical numismatic material in our country and the basic corpus of the Bohemian, Moravian and Silesian coins from the 10th to the 20th centuries.

Up to now, the project called ‘The Bohemian, Moravian and Silesian Coins of the 10th–20th Centuries. The National Museum – the Chaura Collection’, gradually assessing this collection for the scientific numismatics, has been presented in the volumes publishing both official and non-governmental issues. The volume concerning the Prague groschen, published already in 1991 by Jarmila Hásková, was followed in 2009 and 2011 by two volumes written by Eduard Šimek, in which the coins of Ferdinand I, Maximilian II and Rudolf II were documented. Jan Boublík followed up the edition of the official issues with his volume from 2014, in which he dealt with the mintages of the Habsburg-Lorraine rulers from the years 1740–1918, the publication of the official issues being so far completed by Zuzana Holečková in 2019 with a volume dedicated to the coins of Ferdinand III. In two volumes devoted to the non-governmental thaler coinage, published in 2010 and 2012, the same author described the coins of the Silesian principalities struck by the Bohemian aristocratic families as well as by the bishops and archbishops from Olomouc. Kamil Smíšek and Marek Cajthaml devoted themselves to the publication of non-coin material, which resulted in two books published in 2016 and 2017. Outside the range of the Bohemical coins from the 10th–20th centuries, but materially originating also exclusively from the Chaura Collection, the work by Jiří Militký and Lenka Vacinová on Celtic, Roman and early Byzantine coins was published in 2012.

Currently, a volume written by Petr Schneider, describing bracteates and pfennigs from the Chaura Collection, including non-Bohemical ones, is ready to be published. Another authors, Jakub Anderle and Emil Novák, have started working on the first part of the catalogue of medals, including both medals and jetons, thematically related to the reign of the Bohemian rulers from Louis Jagiellon up to Leopold II. It is also worth mentioning that recently, there have been proposals for the revision of the ‘groschen’ volume published more than thirty years ago, the aim of which should be mainly factual additions with the latest findings and making the material available by means of high-quality photographs.

This volume is neither an attempt at an exhaustive inventory of all the coin issues of the given territory and time, nor at their new typology or chronology. The aim is to make available in detail the relevant part of the Chaura Collection, the unique assemblage of coins purposefully and tirelessly created by two generations of the Chaura family over the years, and to introduce the contents of this collection and its structure. Its brief interpretative publication also strives to give insight into the coinages issued by Matthias, by the Bohemian, Moravian and Silesian Estates (including the Evangelical ones) and by Frederick of the Palatinate, as well as to present at least a partial framework outline of the problems of political, monetary and coin development during the period prior to the Thirty Years’ War.

My thanks go to everyone who has been a help to my work, especially to both reviewers, Mgr. Dagmar Grossmannová, PhD. from the Moravian Museum in Brno and PhDr. Filip Hradil from the National History Museum in Olomouc, as well as to the scientific editor

PhDr. Jan Boublík for his valuable comments. I also thank Jakub Meissner for the sensitive translations into English, and last but not least the Abalon company, Ltd. and its staff for the photographs and setting this publication in type.

I hope, as I already wrote in the introductions to my previous volumes, that this publication will bring pleasure and inspiration to all supporters and lovers of the numismatics in their collecting and scientific endeavours, and that in its own way it will remind of two great figures of the numismatic collecting in Bohemia, František Rudolf Chaura and his son Karel Chaura.

Zuzana Holečková
Prague, September 2022

MINCOVÁNÍ MATYÁŠE, ČESKÝCH, MORAVSKÝCH A SLEZSKÝCH STAVŮ, FRIDRICH A FALCKÉHO A SLEZSKÝCH EVANGELICKÝCH STAVŮ

Rozkol mezi Rudolfem II.¹ (1576–1608/1611) a jeho mladším bratrem Matyášem² (1608/1611–1619) na začátku 17. století přerostl v hlubokou dynastickou a státní krizi. Monarchie byla definitivně rozdělena v roce 1608 ujednáními tzv. libeňské smlouvy z 25. června. V ní Rudolf postoupil ambicióznímu a vládychtivému Matyášovi Uhry a Sedmihradsko, rakouské země a Moravu a souhlasil s tím, že Matyáš bude přijat za budoucího českého krále. Ponechal si pouze formální vladařské tituly, přímou vládu nad Českým královstvím, Slezskem a oběma Lužicemi a zároveň těmto zemím slíbil politická a náboženská privilegia. Avšak v dubnu roku 1611 na generálním sněmu Českého království, Markrabství moravského, knížectví slezských i obou Lužic byla ujednána Rudolfova abdikace. Toto ujednání bylo reakcí zejména na Rudolfův nezdařený jarní pokus o znovuzískání svého původního mocenského vlivu za pomoci pasovských vojsk a na neustálé porušování předchozích slibů stavům. Matyáš byl tedy 12. dubna 1611 zvolen českým králem a dne 23. května téhož roku se tak mohla konat Matyášova slavnostní korunovace, která proběhla o svatodušním pondělí v chrámu sv. Víta v Praze a kterou vykonal olomoucký biskup kardinál František kníže Dietrichstein.³ V srpnu téhož roku byl pak Rudolf II. přinucen k podepsání abdikací listiny; byly mu ponechány jeho tituly, jako doživotní sídlo Pražský hrad, několik panství v Čechách a nezanedbatelný roční důchod. Celý spor obou bratrů o moc a vládu definitivně uzavřela Rudolfova smrt dne 20. ledna následujícího roku.⁴ Praha přestala být sídelním městem monarchie (oficiálně byla tato skutečnost potvrzena až roku 1617), dvůr se přestěhoval do Vídně a v Praze zůstal jen místodržící jmenovaný panovníkem z řad vysoké katolické šlechty.

V zájmu zachování habsburské dynastie u moci v zemích Koruny české prosazoval bezdětný Matyáš jako svého nástupce Ferdinanda Štýrského, svého a Rudolfova bratrance. Ten byl již za Matyášova života zvolen na českém sněmu dne 5. června 1617 českým králem. Čeští stavové jej zvolili za příslib respektování Rudolfova majestátu, který zaručoval náboženské svobody šlechty a měšťanů. Dne 29. června 1617 byl Ferdinand Štýrský v Praze slavnostně korunován jako budoucí panovník Ferdinand II.⁵ V srpnu 1617 byl Ferdinand přijat na moravském zemském sněmu i za budoucího markraběte moravského a podobně byl akceptován za panovníka i sněmem slezským a obou Lužic v září téhož roku. O rok později (1. července 1618) se stal i králem uherským a následujícího roku (28. srpna 1619) byl ve Frankfurtu zvolen i římským císařem.

1 Rudolf II., druhý syn císaře Maxmiliána II. (1564–1576) a Marie (1528–1603), princezny španělské, se narodil 18. července 1552 ve Vídni, ještě za života svého otce byl korunován králem uherským (25. září 1572), králem českým (22. září 1575) a králem římským (1. listopadu 1575), po smrti svého otce získal titul římského císaře (12. října 1576).

2 Matyáš, třetí syn císaře Maxmiliána II. a Marie, princezny španělské, se narodil 24. února 1557 ve Vídni. V letech 1578–1581 byl místodržícím v Nizozemí, roku 1583 byl Rudolfem II. jmenován místodržícím v Horních Rakousích, roku 1595 v Tyrolsku, roku 1606 i místodržícím v Uhrách, kde byl pověřen mírovými jednáními s Turky. Byl králem českým (korunovace 23. května 1611) a uherským (korunovace v Prešpurku 19. listopadu 1608), po smrti svého bratra se stal římským císařem (volba ve Frankfurtu 13. června 1612 a slavnostní korunovace 24. června téhož roku). Dne 4. prosince 1611 se oženil s Annou Tyrolskou (1585–1618), která byla 10. ledna 1616 ve Svatováclavské kapli chrámu sv. Víta v Praze korunována na českou královnu. Jejich svazek zůstal bez potomků. Zemřel ve Vídni 20. března 1619.

3 Pražský arcibiskup Karel z Lamberka byl v té době nemocen.

4 Téměř šedesátiletý Rudolf II. byl jako poslední habsburský panovník pohřben v podzemí chrámu sv. Víta v Praze.

5 Volbu mu zaručila tzv. Oňatova smlouva mezi rakouskými a španělskými Habsburky, podle níž se španělská větev rodu vzdala nároku na vládu ve středoevropských zemích.

Avšak Matyáš, který ubezpečoval, že zachová všechna stavovská privilegia a stavovské pojetí českého státu, těmto slibům nedostal a zahájil protireformační politiku. Náboženské i politické rozpory mezi panovníkem a stavy se tak neustále stupňovaly. Situace vygradovala českým stavovským povstáním, v němž stavové přešli do otevřeného konfliktu s panovnickou mocí známými událostmi „druhé pražské defenestrace“, které se odehrály 23. května 1618. Byla svržena královská moc, zvolena prozatímní vláda třiceti direktorů (po 10 ze stavu panenského, rytířského i městského),⁶ v jehož čele stanuli Václav Vilém z Roupova (1580?–1641) a Jindřich Matyáš Thurn (1567–1640), a v první polovině června se pak české stavy obrátily o pomoc i na stavy ostatních zemí Koruny české a do širšího zahraničí.

Politická jednota mezi českými, moravskými, slezskými a hornolužickými a dolnolužickými stavy nebyla zpočátku vůbec jistá. České stavy sice již roku 1609 uzavřely konfederaci se slezskými stavy, které se následně k českému povstání připojily v říjnu roku 1618, a začátkem roku 1619 i stavy Horní a Dolní Lužice, avšak moravské stavy stále zůstávaly stranou, vyznávaly politiku neutrality a snažily se o zprostředkování jednání, které by vedlo k smírnému narovnání mezi českými stavy a císařem Matyášem. Až na zemském sněmu v Brně, který byl zahájen v květnu 1619, se moravští stavové připojili k českému povstání, svrhli zemské úředníky a pro správu země zvolili třicetičlenné zemské stavovské direktorium (12 pánů, 12 rytířů a 6 zástupců královských měst).⁷

Po Matyášově smrti byla na generálním sněmu v Praze, zahájeném 8. července 1619, schválena nová ústava České koruny podle nizozemského vzoru, podle níž se český stát měl přetvořit na volnou konfederaci pěti zemí a společně volený panovník se měl stát její hlavou, jemuž mohli stavové vypovědět poslušnost. S nabídkou české koruny se stavové obrátili na vůdce Protestantské unie v Německu, falckého kurfiřta Fridricha Falckého (1596–1632),⁸ na vévodu Karla Emanuela Savojského (1562–1630), což byl ovšem katolík, a na kurfiřta Jana Jiřího Saského (1585–1656). Dne 19. srpna 1619 byl Ferdinand II. oficiálně jako český král odmítnut, sesazen z českého trůnu a zástupci stavů se přiklonili ke kandidatuře Fridricha Falckého, který byl následně 26. srpna zvolen za společného panovníka českých zemí. Jeho okázalá korunovace se uskutečnila 4. listopadu téhož roku v katedrále sv. Víta na pražském hradě a byla k ní, stejně jako dřív k Matyášově pražské korunovaci, vydána řada korunovačních zlatých a stříbrných medailí a žetonů. Za tři dny pak byla korunována i jeho manželka Alžběta Stuartovna. Volbou Fridricha Falckého skončila dosavadní vláda třiceti direktorů a nově zvolený král poté obsadil všechny nejvyšší zemské úřady svými přívrženci. Jedním z hlavních důvodů této volby bylo úzké příbuzenské spojení mladého Fridricha Falckého s anglickým králem Jakubem I. z rodu Stuartovců, od něhož si čeští stavové slibovali silnou finanční a vojenskou pomoc. Tato očekávání se však ukázala jako lichá. Kromě vojenské pomoci z Falce a Savojska a finančního příspěvku nizozemských stavů nenašli stavové významnějšího spojence. Bouřlivé události českého stavovského povstání byly zakončeny porážkou stavovských vojsk na Bílé Hoře 8. listopadu 1620. Fridrich Falcký, pro svou krátkou vládu nazývaný „zimním králem“, již druhý den urychleně uprchl se svým dvorem do Vratislavi a české království přenechal vítěznému Ferdinandovi II. Bitva na Bílé Hoře tak znamenala konec stavovských vládních ambicí a ve svém důsledku i konec suverenity českého státu.⁹

6 Čermák – Skrbek 1891–1913, na s. 142 je uveden seznam členů českého stavovského direktoria.

7 Čermák – Skrbek 1891–1913, na s. 160–161 je uveden seznam členů moravského stavovského direktoria.

8 Fridrich Falcký se narodil 26. srpna 1596 v Ambergu, byl synem falckého kurfiřta Fridricha IV. (1574–1610) z rodu Wittelsbachů a jeho manželky Luisy Juliany Oranžské (1576–1644). Po smrti svého otce v roce 1610 se stal kurfiřtem falckým a hlavou protestantské unie v Německu, v roce 1615 převzal vládu nad územím Pfalz-Zweibrücken. 24. února 1613 se oženil s Alžbětou (1596–1662), dcerou Jakuba I. Stuarta (1566–1625), s níž měl celkem 13 dětí. Fridrich Falcký během bojů třicetileté války přišel o všechna svá rodová území a zemřel v exilu v Mohuči 29. listopadu 1632.

9 Podrobnější informace přináší Čechura 2009, s. 122–217.

Mincovníctví prvních dvou desetiletí 17. století bylo poznamenáno hlubokou měnovou krizí a velkou inflací, která se neustále prohlubovala¹⁰ a kterou posilovalo zejména snižování kvality českých mincí, hromadné pronikání méně hodnotných cizích platidel na trh a v neposlední řadě i vnitřní zadluženost státu. Hospodářská situace v českých zemích se postupně zhoršovala, což byl fenomén, který započal již v poslední třetině 16. století a pokračoval i za vlády Matyáše, stavů a Fridricha Falckého. Nepříznivá situace byla ve finančním sektoru umocňována, v zájmu co největší rentability mincovní výroby, snižováním obsahu drahého kovu v běžných mincích, zatímco jejich nominální hodnota zůstávala neměnná. V důsledku tak docházelo k růstu cen a snižování kupní síly běžných mincí. Tolarý a podobně i dukáty si jako mince obchodní naopak udržovaly stále stejné metrologické parametry, což vedlo k růstu jejich ceny vůči drobným (krejcarovým) mincím. Zlaté a stříbrné obchodní mince se proto stávaly při směně hůře dostupnými. Na přelomu 16. a 17. století to lze zřetelně pozorovat v růstu jejich obchodního kurzu. V roce 1590 byla cena tolaru stanovena na 70 krejcarů, v roce 1607 na 73 krejcarů, roku 1608 na 80 krejcarů, v roce 1616 již na 90 krejcarů a v roce 1618 se počítal tolar za 92 krejcarů. U dukátu to bylo obdobné, v roce 1607 byla jeho cena stanovena na 112 krejcarů, v roce 1611 to bylo 130 krejcarů, v roce 1614 cena vzrostla na 140 krejcarů a v letech 1619–1620 již na 150 krejcarů.¹¹ Kurz tolarů stejně jako dukátů byl ale dvojnásobný. Na jedné straně byl úředně stanovený kurz, závazný např. při obchodování se státem, na druhé pak kurz obchodní, kterým se řídila většina směnárníků, obchodníků a kupců, jenž reagoval na proměnlivou hodnotu běžné mince. Rozhodnutím zemského sněmu z 20. dubna 1620 se u nově ražených krejcarových stavovských a Fridrichových mincí zvyšovala jejich platební síla zhruba o 25 % (24krejcar měl nadále platit 30 krejcarů, a 12krejcar měl hodnotu 15 krejcarů).¹² Jednalo se o poměrně jednoduchou cestu, jak rychle získat finanční prostředky potřebné k vedení války, na rozdíl od poněkud zdlouhavějšího druhého způsobu, který spočíval ve snížení obsahu drahého kovu v minci. K oficiálnímu snížení obsahu stříbra v ražených mincích došlo již v říjnu 1619, nedlouho po vydání stavovského mincovního řádu, u 24krejcarů byl obsah stříbra snížen o 6,6 %, u 12krejcarů o 5,9 %, v srpnu 1620 pak byly zavedeny nové nominály, 48krejcarů, které v sobě měly zhruba o 7,3 % menší obsah stříbra, než by měly mít dva 24krejcarů. Ve stejné hmotnosti a jakosti jako 48krejcarů pak v Praze a Kutné Hoře razil Fridrich Falcký i 60krejcarů a 70krejcarů.¹³

Matyáš převzal vládu v zemích Koruny české a plynule pokračoval ve vládním mincovnictví tak, jak bylo nastaveno za Maxmiliána II. (vláda 1564–1576) po znovuoobnovení tolarové systému v roce 1573. I nadále byl jako hlavní nominál ražen tolar, jeho násobky a díly, bílý a malý groš, bílý a malý peníz, byly raženy též zlaté dukáty a jejich násobky. Matyášovy mince se od mincí jeho předchůdce Rudolfa II. metrologicky ani výtvarným zpracováním nijak nelišily. Od dob Rudolfa II. však docházelo k jisté disproporci ve složení oběživa, ražební činnost byla i za Matyáše zaměřena spíše na ražbu vyšších nominálů, zejména tolarových, takže docházelo k nedostatku drobnějších mincí v oběhu. Škálu domácího oběživa však svým způsobem doplňovaly mince pocházející z biskupské mincovny v Kroměříži a ze slezských knížecích mincoven. Surovinovou základnu pro rozšiřující se výrobu mincí tvořilo domácí důlní stříbro, které však postupně přestávalo stačit. Jeho zdroje se tenčily vlivem útlumu domácí těžby, která byla způsobena částečným vyčerpáním povrchových důlních zásob, zvýšenou technickou náročností hlubinné těžby a také poklesem ceny stříbra na světových trzích v důsledku dovozu drahých kovů za zámorí. K ražbě mincí bylo proto stále častěji využíváno peněžního a klenotního pagamentu jak stříbrného, tak později i zlatého. Přes všechny tyto těžkosti se produkce českých mincoven, zejména pražské, zvyšovala a rostl objem ražených mincí, které napomáhaly rozvoji trhu a zároveň zajišťovaly vzrůstající potřeby panovníka a jeho dvora.

10 Vyvrcholila následně v letech 1622–1623 činností tzv. mincovního konsorcia, kterému se „podařilo“ finanční poměry v zemi zcela rozvrátit.

11 *Pošvát 1977*, s. 86–89, tab. IX.; *Staněk 1995*, s. 34 a 36; *Halačka 2011*, s. 12–18.

12 *Vorel 2004*, s. 185.

13 *Vorel 2004*, s. 186–185.

Čeští stavové se z praktických důvodů (zejména z nutnosti sjednotit domácí měnu s měnou zahraničních spojenců) vrátili ke krejcarovému měně, proti které před půl stoletím tak vehementně bojovali. Dne 28. června 1619 byl formou mincovní instrukce vydán nový mincovní řád českých stavů, který později platil i pro mince moravských stavů a Fridricha Falckého. Podle něj byla ukončena ražba bílých a malých grošů a místo nich byla zavedena nová krejcarová platidla podle říšského vzoru, 24krejcar, 12krejcar, 3krejcar (ty hodnotově navázaly na starý český grošový systém) a krejcar.¹⁴ Tolar jako oblíbené platidlo vysoké hodnoty a kreditu byl však zachován, v Čechách byl i po květnu 1618 nadále ražen a používán tolar s Matyášovou titulaturou, rovněž tak zůstaly i bílé peníze (odpovídaly 1/3 krejcaru) a malé peníze (1/6 krejcaru), které však nebyly stavy raženy.¹⁵ Ražba stavovských tolarů a jejich dílů a dukátů se přes plány neuskutečnila a z českých mincoven tedy vycházely jen již zmíněné stříbrné krejcarové nominály, přičemž 3krejcar, krejcar a bílé peníze byly raženy jen ve velmi omezeném počtu. Ve snaze získat další finanční prostředky na vedení války s císařem byla měna v dalších stavovských sněmovních usneseních (již v říjnu 1619, poté v dubnu a srpnu 1620) neustále devalvována (viz výše).

Pro moravské mincovnictví znamenalo stavovské povstání počátek novověkého vládního mincování. Poté, co se moravští stavové přidali k odboji proti Habsburkům, byl na Moravě obnoven zeměpanský mincovní regál, byly zřízeny mincovny v Brně a Olomouci a započalo se s ražbou stavovské mince. I po přijetí Fridricha Falckého za českého krále a markraběte moravského zůstalo mincování na Moravě výhradně v rukou moravských stavů, kteří se řídili mincovním řádem vyhlášeným českými stavy v roce 1619. Stejně jako v Čechách byl i zde zachován tolar a nově byly zavedeny krejcarové nominály, 48krejcar, 24krejcar, 12krejcar a 3krejcar, takže ražby moravských stavů svými parametry plně korespondovaly s českými stavovskými a Fridrichovými ražbami. Ražba probíhala v letech 1619–1621. Na rozdíl od českých stavů však byly na Moravě, v Olomouci, raženy i zlaté mince (odrážky z tolarových razidel v hodnotách 25dukátu, 10dukátu a 5dukátu) a hrubé stříbrné nominály, toлары a 48krejcar.

Rovněž na sněmu slezských stavů v roce 1620 bylo rozhodnuto o ražbě vlastních mincí, k čemuž byly částečně využity již fungující mincovny, které vesměs razily pro slezská knížata. Stavovské mincovnictví tedy pro Slezsko představovalo rozmach vládního mincování spojeného se vznikem nových mincoven. Mince slezských stavů byly raženy v letech 1621–1623 a jejich parametry vycházely z usnesení českých stavů z dubna 1620, v němž bylo stanoveno, že dosavadní 24krejcar mají nadále platit 30 krejcarů. Proto i stříbrné mince slezských stavů byly raženy nejčastěji v této hodnotě. Z Vratislavi a Olavy pak pocházejí ražby dalších nominálů (na kruhovém střížku), které představují v rámci stavovského mincovnictví specifickou emisi. Jejím základem se stal dukát v hodnotě 300 krejcarů a tolar v hodnotě 72 krejcarů. Společné užívání těchto početních jednotek pak tvořilo v rámci této emise poněkud zvláštní nominálovou řadu.¹⁶ Na slezských ražbách vyšších nominálů, a to na zlatých i stříbrných, se proto setkáváme s vyjádřením hodnoty v tolařech a krejcarech, přičemž toлары jsou v případě vratislavské zlaté ražby (6dukátu) označeny jako „jáchymovské“. Na rozdíl od moravských stavů nebyly ve Slezsku, stejně jako v Čechách, toлары jako takové vůbec raženy. Rovněž mince vycházející roku 1621 z hlohovské mincovny v podobě jednostranných klip (na čtvercovém střížku) obdobně propojují v kurzu 72 krejcarů na 1 tolar svoji nominálovou hodnotu uváděnou v tolařech s krejcarovým systémem.¹⁷ Ve zlatě byl v Hlohově ražen jen 12a1/2tolár (3dukát), ostatní nominály (6tolár, 3tolár, 1a1/2tolár a 3/4tolár) byly stříbrné. V Horní ani Dolní Lužici nebyly stavovské mincovny zřízeny a stavové těchto zemí vlastní mince nerazili.

14 Sejbal 1997, na s. 239–240 přináší přehledné tabulky metrologických hodnot předepsaných mincovní reformou z roku 1619 pro mince českých, moravských a slezských stavů i pro mince Fridricha Falckého.

15 Produkce bílých peněz stavovskými ražbami definitivně skončila, zatímco malé peníze byly ještě vzácně raženy za Ferdinanda II. (v Kutné Hoře) a Ferdinanda III. (ve Skočově). Tyto drobné nominály později nahradily 1/2krejcar, 1/4krejcar a grešle.

16 6dukát = 1800 krejcarů = 25 „jáchymovským“, tzn. tolarům; 3dukát = 900 krejcarů = 12 tolarům a 36 krejcarům (12a1/2tolár); dukát = 300 krejcarů = 4 tolarům a 12 krejcarům. Vorel 2004, s. 181.

17 3dukát = 12a1/2tolár = 900 krejcarů; 6tolár = 432 krejcarů; 3tolár = 216 krejcarů; 1a1/2tolár = 108 krejcarů; 3/4tolár = 54 krejcarů. Vorel 2004, s. 184.

Současně se stavy razil Fridrich Falcký od roku 1620¹⁸ jako český král své mince v českých mincovnách, přičemž svými metrologickými parametry a nominálovou škálou byly Fridrichovy mince shodné se stavovskými. Stále byl totiž v platnosti mincovní řád stavovského direktoria z 28. června 1619. Po útěku z Prahy do Vratislavi pokračoval Fridrich v ražbě vlastní mince s českou královskou titulaturou ve slezských mincovnách v letech 1620–1621 a posléze, v roce 1621, také ve falcké mincovně v Heidelbergu. I z této mincovny vycházely Fridrichovy mince s českým lvem a titulem českého krále, přestože se do Čech jako regulérní panovník již nikdy nevrátil. Za zmínku stojí heraldická symbolika na českých a slezských mincích Fridricha Falckého, která měla umístěním všech zemských znaků, českého, moravského, slezského, hornolužického i dolnolužického, a dále i lucemburského a falckého (Rýnská Falc), dokládat právní jednotu všech zemí Koruny české, jejichž hlavou Fridrich Falcký byl.

Základním znakem stavovských ražeb je to, že jméno emitenta na těchto mincích nenajdeme, na českých čteme MONETA REGNI BOHEMIAE, na moravských MONETA NOVA MARCHIO MORAVIAE a na slezských pak MONETA ARGENTEA či AVREA SILESIAE. Svou vnější podobou se výrazně odlišují od všech ražeb tolarového období, každý ze zemských stavů používal charakteristické motivy, české stavy korunu a českého lva, moravské šachovanou orlici a jehlan, slezské slezskou orlici a nápis zarámovaný do čtverce. Jejich obrazy a výtvarné zpodobnění odpovídalo významu svých vydavatelů, což platí i pro mince Fridricha Falckého.

V Čechách stavovské povstání a vláda Fridricha Falckého, jak již bylo řečeno, skončily bitvou na Bílé Hoře. Poté měly být všechny stavovské a Fridrichovy mince podle nařízení Ferdinanda II. z 5. prosince 1620 do začátku roku 1621 staženy z oběhu. Na Moravě odboj proti císaři probíhal ještě na počátku roku 1621 a moravská stavovská mince se v oběhu používala i po tomto roce. Generální zákaz jejího používání byl vyhlášen až v roce 1626, přičemž lhůta k její směně za dobrou císařskou minci měla trvat tři měsíce.¹⁹

Ve Slezsku se stavové udrželi u moci až do roku 1623. Avšak na rozdíl od Čech a Moravy došlo ve Slezsku ještě jednou k soustředění moci v rukou slezské evangelické unie. Stalo se tak v roce 1633 po vpádu protestantských švédských, braniborských a saských vojsk pod velením saského generála Jana Jiřího z Arnimu (1583–1641). Vojska, která obsadila Vratislav, předala zdejší mincovnu do rukou stavů, které zde ihned zahájily ražbu vlastní mince, ta svými parametry navázala na mincovnictví slezských stavů z let 1621–1623, avšak ikonograficky přinesla zcela nové ztvárnění, které mělo v ideologické rovině ospravedlnit nároky nekatolíků a vyjádřit jejich víru v boží podporu. Vláda evangelických stavů ve Slezsku trvala tři roky, po uzavření pražského míru mezi císařem Ferdinandem II. a Saskem (30. května 1635) připadlo Slezsko opět pod vládu Habsburků. Po odchodu cizích vojsk byla měna sjednocena, vratislavská mincovna se stala opět mincovnou císařskou a v rukou habsburských panovníků jako vládní mincovna byla ještě dalších sto let.²⁰ Mincovnictví slezských evangelických stavů tak představovalo krátkou, nicméně velmi zajímavou epizodou slezského mincovnictví, které vyprodukovalo dnes velmi vzácné a sběratelsky ceněné mince.

18 Nejstarší Fridrichovy mince se hlásí již do roku 1619, jde o kutnohorské jednostranné bílé a malé peníze.

19 *Sejbal 1997*, s. 226.

20 Posledním habsburským panovníkem, pro kterého vratislavská mincovna razila, byl Karel VI., jeho dcera Marie Terezie ve slezských válkách s pruským panovníkem Fridrichem II. o Slezsko přišla, takže i mincovna ve Vratislavi následně v letech 1743–1826 pracovala pro pruské krále.

Matyáš (1611–1619)

V době panování Matyáše pracovaly v Čechách mincovny v Praze, Kutné Hoře a Jáchymově. Českobudějovická mincovna, která razila již pro Maxmiliána II. a Rudolfa II., byla uzavřena v listopadu 1611, nedlouho po Rudolfově abdikaci. Na Moravě ani ve Slezsku Matyáš nemincoval.

Nejvýznamnější českou mincovnu, mincovnu v Praze, vedl v letech 1610–1619 mincmistr Beneš Hübmer,²¹ který v této funkci nahradil Samuela Salvarta.²² Hübmer pak ve zdejší mincovně krátce razil i pro české stavy v roce 1619, kdy ho nahradil Pavel Škréta Šotnovský. Definitivně se Hübmer vrátil do pražské mincovny v letech 1620–1623 a 1625–1630, kdy zde nakonec pracoval ve službách Ferdinanda II. Po všechny etapy svého pražského angažmá používal Beneš Hübmer stejnou značku, tvořil ji ležatý půlměsíc, nad nímž se vznášela šesticípá hvězda. Pražská mincovna se v této době mohla pochlubit opravdu bohatou škálou ražených nominálů, bylo jich celkem 20,²³ a je nutno zdůraznit, že ani kutnohorská a jáchymovská mincovna za Matyáše zdaleka nedosahovala této bohatosti. Byly zde raženy mince zlaté i stříbrné. Z vysokých zlatých nominálů razila pražská mincovna 25dukáty 1615 (byl to odražek 2tolary ve formě klipy), 20dukáty 1612 (rovněž odražek z tolarového razidla), 15dukáty bez letopočtu, 10dukáty bez letopočtu a v několika dalších typech i v letech 1612–1613 a 1615–1619. Dále z mincovny vzešly 6dukáty bez letopočtu, 5dukáty bez letopočtu a také ročníků 1612–1613, 1615–1616 a 1618–1619, rovněž tyto 5dukáty existují v několika typech. Byly zde raženy 3dukáty s letopočty 1612, 1615 a 1617, 2dukáty z let 1613–1614 a 1618 a konečně dukáty. Ty byly raženy po celou dobu Matyášovy vlády, tedy s vrocením 1611–1619, avšak najdeme mezi nimi i dukáty bez letopočtu. Všechny násobné dukátové nominály, na kterých není uveden letopočet, jsou ražbami tzv. „tří císařů“. Ze stříbra byly vybijeny násobky tolarů – 5tolary v roce 1615 a 1619, 4tolary 1619, 3tolary bez letopočtu a s vrocením 1616, 2a1/2tolarové klipy v roce 1616, 2tolary bez letopočtu a v několika typech v letech 1611–1619 a konečně i 1a1/2tolary bez letopočtu. Mincovnu opouštělo i množství tolarů a jejich dílů – tolarů bez letopočtu a několik typů s vrocením 1611–1619, mezi nimiž najdeme i tolar 1615 ve formě klipy, 1/2tolary bez letopočtu a s vrocením 1611–1619 a 1/4tolary z let 1612–1614 a 1616–1619. I u stříbrných mincí existují ražby tzv. „tří císařů“ bez uvedeného letopočtu, jde o 3tolary, 2tolary, 1a1/2tolary, tolar a 1/2tolary. Z drobných stříbrných nominálů pak z pražské mincovny vycházely bílé groše bez letopočtu a ročníků 1615–1619 a malé groše z let 1615–1618.

V kutnohorské mincovně se v době Matyášovy vlády vystřídali čtyři mincmistři.²⁴ Prvním z nich, který v mincovně působil v letech 1608–1612 a znovu pak v roce 1616, byl Pavel Škréta Šotnovský.²⁵ Na jeho mincích vždy najdeme dvojitou lilii v oválku. Dalším mincmistrem, který do úřadu nastoupil 1. května 1612 a setrval zde do 2. prosince 1613, byl Jan Šultys.²⁶ Jeho značka, kterou tvořil oválek se třemi žaludy, nechybí na žádné z jeho ražeb. Jana Šultys pak ve vedení mincovny nahradil Augustin Šmilauer,²⁷ který se mincmistrovského úřadu ujal 14. ledna 1614 a zůstal v něm až do své smrti 17. listopadu 1615. Všechny své mince značil vyobrazením kohouta zleva, který v pravém pařátku drží hůlku a opírá si ji o pravé křídlo. Po Šmilauerově úmrtí byl mincmistrovský úřad v Kutné Hoře až do 17. března 1617 neobsazen a mince, které v té době z mincovny vyšly, neboť činnost mincovny nebyla přerušena, poznáme podle prázdného kroužku. Z roku 1616 známe rovněž kutnohorské mince se značkou Pavla Škréty Šotnovského, který se na krátkou dobu ujal vedení mincovny. Funkci mincmis-

21 Někdy se jeho jméno uvádí i s přídomkem von Sonnenleithen. *Petráň – Radoměřský 2001*, s. 89; *Forrer 1904*, s. 565; *Halačka 2011*, s. 236.

22 Samuel Salvart v pražské mincovně působil jen krátce, od roku 1609 do 30. 6. 1610.

23 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v pražské mincovně přináší *Halačka 2011*, s. 235 a 237–257.

24 *Halačka 2011*, s. 236.

25 Pavel Škréta Šotnovský následně v letech 1619–1620 pracoval pro české stavy a Fridricha Falckého v pražské mincovně. *Petráň – Radoměřský 2001*, s. 212; *Forrer 1912*, s. 543.

26 *Halačka 2011*, s. 236; *Petráň – Radoměřský 2001*, s. 215.

27 *Halačka 2011*, s. 236; *Petráň – Radoměřský 2001*, s. 213; *Forrer 1912*, s. 392.

tra nakonec od 17. března 1617 vykonával Šebestián Hölzl,²⁸ který zde, na rozdíl od svých předchůdců, působil poměrně dlouho, až do roku 1632. Na jeho mincích najdeme větší či menší šesticípou hvězdu umístěnou do kroužku či samostatně, a rovněž on značil všechny své mince bez rozdílu. Mincovna v Kutné Hoře v letech 1611–1619 razila pouze stříbrné nominály.²⁹ Mincovna produkovala „hrubé mince“, toлары a jejich násobky a díly, v mnoha variantách – 2tolary ročníků 1612–1619, toлары 1612–1619, znám je i jeden tolar s vročením 1620,³⁰ součástí kutnohorské produkce byly i 1/2tolary z let 1612–1619 a 1/4tolary rovněž z let 1612–1619. V kutnohorské mincovně se dále razily všechny drobné stříbrné nominály. V letech 1616–1619 to byly bílé groše, dále z mincovny vycházely malé groše s vročením 1612–1615 a 1617–1619, jednostranné bílé peníze s letopočty 1612, 1615–1619 a konečně též jednostranné malé peníze ročníků 1612–1619.

Mincovnu v Jáchymově vedl v letech 1606–1620 mincmistr Centurio Lengfelder.³¹ Své mince vždy značil lví hlavou zleva, která byla umístěna v oválku či samostatně. Rovněž jáchymovská mincovna se specializovala na ražbu stříbrné mince.³² Jedinou výjimku představují dva násobky dukátů, 4dukát, který jediný z dukátových nominálů nebyl v Praze ražen, a 2dukát, oba z roku 1612. Základem jáchymovské ražby bylo však stříbro, mincovna razila 2tolary v roce 1618, toлары v několika typech v letech 1612–1619, dále 1/2tolary s vročením 1612, 1616 a 1619 a 1/4tolary v letech 1612, 1616–1618. Drobnou stříbrnou minci pak v produkci mincovny zastupují bílé groše, které zde byly vybijeny v letech 1615, 1617–1618, a malé groše z let 1612, 1616–1619.

Velmi atraktivně působí mince, na kterých je zobrazena celá postava panovníka. Tyto mince vysokých zlatých a stříbrných nominálů byly raženy pouze v pražské mincovně, jsou to 25dukáty 1615, 10dukáty 1613, 1615–1619, 5dukáty 1613, 1615–1616 a 1618–1619, 5tolary 1615 a 1619, 4tolary 1619, 3tolary 1616, 2a1/2tolarové klipy 1616, 2tolary 1615, 1617 a 1619 a tolarové klipy 1615. Na lící straně najdeme postavu korunovaného panovníka ve zbroji, s královskými insigniemi v rukou a s dvěma korunovanými štíty po stranách, po pravici český, po levici uherský znak. Opis³³ uvádí Matyášovu císařskou titulaturu MATTHIAS DEI GRATIA ROMANORVM IMPERATOR SEMPER AVGVSTVS GERMANIAE HUNGARIAE BOHEMIAE REX (Matyáš z Boží vůle římský císař, vždy rozmnožitel říše, německý, uherský, český král). Na rubu je umístěn dvouhlavý orel s korunovaným rakousko-burgundským štítkem na hrudi a korunou nad hlavami, opis ARCHIDVX AVSTRIAE DVX BVRGVNDIAE MARCHIO MORAVIAE (arcivévoda rakouský, vévoda burgundský, markrabě moravský) a letopočet. Mincmistrovská značka je umístěna vždy uprostřed rubního opisu.

Rovněž na Matyášových dukátech najdeme na lící straně panovníkovu postavu, a to ve dvou podobách. Na obou je postava panovníka ve zbroji, na první variantě s děleným letopočtem po stranách, na druhé jsou po stranách postavy místo letopočtu umístěny dva korunované štíty, český a uherský. V obou případech je dole v opisovém pruhu u nohou postavy mincmistrovská značka. Na rubu je v prvním případě svatý Václav s korouhví a štítem, na druhé dvouhlavý orel s korunovaným rakousko-burgundským štítkem na hrudi. Opisy v prvním případě uvádějí Matyášovu královskou titulaturu MATTHIAS II DEI GRATIA HVNGARIAE ET BOHEMIAE REX na líci a SANCTVS WENCESLAVS PATRONVS BOHEMIAE (Svatý Václav patron Čech) na rubu, ve druhém pak jeho císařskou titulaturu MATTHIAS DEI GRATIA ROMANORVM IMPERATOR SEMPER AVGVSTVS GERMANIAE HVNGARIAE BOHEMIAE REX na líci a na rubu ARCHIDVX AVSTRIAE DVX BVRGVNDIAE MARCHIO MORAVIAE a letopočet. Na ostatních zlatých i stříbrných mincích ze všech českých mincoven se zpočátku Matyášo-

28 Halačka 2011, s. 236; Petrůň – Radoměský 2001, s. 85; Forrer 1904, s. 540.

29 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v kutnohorské mincovně přináší Halačka 2011, s. 235 a 258–268.

30 Ve sbírce Strahovského kláštera. Halačka 2011, I., s. 262.

31 Halačka 2011, s. 236; Petrůň – Radoměský 2001, s. 127; Forrer 1907, s. 393.

32 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v jáchymovské mincovně přináší Halačka 2011, s. 235 a 269–275.

33 Opisy mincí zde vždy uvádím v plném znění, i když ve skutečnosti na jednotlivých mincích pochopitelně dochází k jejich zkracování, které se však u jednotlivých ražeb liší. Rovněž nevěnuji pozornost rozdělovacím znaménkům; konkrétní znění a zkrácení opisů včetně znamének je prezentováno přímo u katalogových záznamů.

vy vlády, tedy v letech 1611–1612, setkáváme na líci s obrazem poprsí korunovaného panovníka zprava a opisem v podobě MATTHIAS II DEI GRATIA HVNGARIAE ET BOHEMIAE REX (Matyáš II. z Boží vůle uherský a český král), na rubu pak s korunovaným čtvrceným uhersko-českým znakem, který ve svém středu nese rakousko-burgundský štítek, po stranách znaku je umístěn dělený letopočet, místo vnitřního kruhu je obraz obtočen Řádem zlatého rouna. Opis zní ARCHIDVX AVSTRIAE DVX BVRGVNDIAE MARCHIO MORAVIAE COMES TIROLIS nebo TYROLIS (arcivévoda rakouský, vévoda burgundský, markrabě moravský, hrabě tyrolský), přičemž mincmistrovská značka je umístěna na konci opisu. Tuto podobu najdeme na pražských 20dukátech, 10dukátech, 5dukátech, 3dukátech, 2tolarech, tolarech, 1/2tolarech a 1/4tolarech, dále na kutnohorských 2tolarech, tolarech (zde i v roce 1613), a konečně i na některých jáchymovských ražbách, tolarech, 1/2tolarech a 1/4tolarech. Jsou známy též 4dukáty a 2dukáty z jáchymovské mincovny z roku 1612, jsou to však odračky ze 1/4tolarových razidel.³⁴ Od roku 1613 se obraz i opisy změnil. Poprsí panovníka na lící straně je zobrazováno bez koruny a opis uvádí celou Matyášovu císařskou a královskou titulaturu, obraz a opis na rubní straně je stejný jako obraz a opis na pražských zlatých a stříbrných ražbách s postavou panovníka na líci, tedy dvouhlavý orel a titul arcivévody rakouského, vévody burgundského a markraběte moravského s vročením. Tuto podobu najdeme u pražských 5dukátů (již v roce 1612), 3dukátů, 2dukátů, a dále u 2tolarů, tolarů, 1/2tolarů a 1/4tolarů ze všech českých mincoven.

Poněkud jiná je podoba drobné stříbrné mince, bílých a malých grošů a jednostranných bílých a malých penízů. Na lící straně bílých grošů je umístěn korunovaný český lev zleva, na rubní straně je vždy rakouský dvojhavý orel s rakousko-burgundským štítkem na hrudi a korunou nad hlavami. Až na tři výjimky pocházející z pražské³⁵ a jednu z kutnohorské³⁶ mincovny jsou obrazy na líci a rubu umístěny do vnitřního kruhu. V lícím opisu je uveden Matyáš jako císař MATTHIAS DEI GRATIA ROMANORVM IMPERATOR SEMPER AVGVSTVS GERMANIAE HVNGARIAE BOHEMIAE REX a titulatura následně pokračuje na rubu ARCHIDVX AVSTRIAE DVX BVRGVNDIAE MARCHIO MORAVIAE a letopočet. Pouze na jednom bílém groši³⁷ z Prahy se snad omylem lící tituly opakují i na rubní straně, tudíž u tohoto bílého groše není možné stanovit jeho vročení. Rovněž na lící straně malých grošů vidíme korunovaného českého lva zleva, který je od opisu většinou oddělen vnitřním kruhem, avšak rovněž mezi pražskými a kutnohorskými malými groši najdeme mince bez vnitřního kruhu. V opisu je uvedena stejná titulatura jako na lící straně bílých grošů, pouze na některých kutnohorských a jáchymovských malých groších je uvedena jiná forma, a to MATTHIAS II DEI GRATIA HVNGARIAE BOHEMIAE REX. Rubní strana malých grošů má dvě podoby, přičemž v centru obrazu je vždy korunované písmeno M a pod ním nápis označující hodnotu mince MALEY GROSS. Po stranách písmena jsou buď ozdoby v podobě lístků (pražské a kutnohorské ražby) a kytiček (jáchymovské ražby) a v tomto případě je letopočet umístěn pod nápisem, a to buď s tečkami kolem nebo bez teček. V druhém případě je letopočet umístěn v dělené formě po stranách korunovaného M a lístky a kytičky zde nejsou. Všechny bílé i malé groše mají mincmistrovskou značku vždy uprostřed lícího opisu, toto pravidlo porušují pouze dva malé groše z pražské mincovny, které jsou bez značky.³⁸ Pouze v Kutné Hoře byly pak raženy jednostranné bílé a malé peníze. Na bílých penězích byl vyobrazen korunovaný český lev zleva nebo zprava, s vnitřním kruhem nebo bez něj. Taktéž podoba opisů se lišila, vyskytuje se podoba MATTHIAS SECVNDVS nebo MATTHIAS REX BOHEMIAE či MATTHIAS BOHEMIAE REX a také MATTHIAS REX HVNGARIAE BOHEMIAE, opis je vždy zakončen letopočtem. Malé peníze existují ve dvou variantách, vždy je v centru mincovního pole korunované písmeno M, po jehož stranách jsou písmena R – B nebo v opačném gardu B – R, nad kterými jsou nebo nejsou hvězdičky, případně křížky, opis chybí. Mincmistrovskou značku nenajdeme ani na jednom z těchto nominálů.

34 Halačka 2011, s. 273, 1/4tolar č. 560 pro 4dukát a 1/4tolar č. 561 pro 2dukát.

35 Halačka 2011, s. 255–256, č. 516 a 517.

36 Halačka 2011, s. 265, č. 539.

37 Halačka 2011, s. 255–256, č. 513.

38 Halačka 2011, s. 257, č. 520, který se vyskytuje bez i se značkou.

Velmi zajímavou kapitolu Matyášova mincování představují tzv. ražby „tří císařů“, které vznikly jako vzpomínka na tři významné habsburské císaře. Razila je pouze pražská mincovna, vždy bez datace, a jejich zástupce najdeme mezi velkými zlatými i stříbrnými nominály. Vzhledově se poněkud vymykaly z běžné produkce a známe je ve dvou podobách. Na lící straně první varianty je poprsí prostovlasého panovníka zprava, opis vedený zdola zní MATTHIAS DEI GRATIA ROMANORVM IMPERATOR SEMPER AVGVSTVS GERMANIAE HVNGARIAE BOHEMIAE REX, opis doplňuje mincmistrovská značka, lvíček a křížek. Na reversu jsou zobrazena poprsí tři korunovaných císařů zprava, na což odkazuje i shora vedený opis MAXIMILIANVS I CAROLVS V ET FERDINANDVS DEI GRATIA ROMANORVM CAESARES REGES HISPANIAE (Maxmilián I., Karel V. a Ferdinand z Boží vůle římský císař, králové španělský). Na lící straně druhé varianty vidíme tři císaře, stejný obraz a opis jako na rubu první varianty, na rubní straně je umístěn rozkřídlý dvouhlavý orel se svatozářemi nad hlavami nebo bez svatozáří, který na hrudi nese dělený kastilsko-rakouský znak. V opise vedeném shora pak pokračuje titulatura panovníků HVNGARIAE BOHEMIAE DALMATIAE CROATIAE Etc ARCHIDVCES AVSTRIAE DVCES BVRGVNDIAE (uherští, čeští, dalmatští, chorvatští atd. arcivévodové rakouští, vévodové burgundští). Na druhé variantě mincmistrovská značka chybí. V první podobě (Matyáš / tři císaři) byly raženy 10dukáty a 6dukáty, 2tolary, toлары a 1/2tolary, ve druhé (tři císaři / orel) byly raženy 15dukáty, 10dukáty a 5dukáty, 3tolary, 2tolary, 1a1/2tolary a toлары. Všechny tyto mince, zvláště ty ze zlata, jsou velmi vzácné a ceněné.

Na žádných mincích nechybí vnitřní kruh, výjimkou jsou již dva zmíněné pražské bílé groše a jeden z Kutné Hory. Letopočet najdeme na všech mincích, vždy na rubní straně, buď na konci opisu, nebo v dělené podobě v obraze, u jednostranných bílých a malých penízů pak pochopitelně na aversu. U ražeb tzv. „tří císařů“ vročení chybí. Mincmistrovská značka bývá umístěna výhradně v rubních opisech, uprostřed nebo na konci, na líci ji pak najdeme uprostřed opisů všech dukátových ražeb, uprostřed opisů všech bílých a malých grošů a na konci opisů některých z tzv. ražeb „tří císařů“. Nenajdeme ji, jak již bylo řečeno, na dvou pražských bílých groších, na žádném u kutnohorských bílých a malých penízů a na některých ražbách tzv. „tří císařů“.

České stavy (1619–1620)

V letech 1619–1620, pracovaly v Čechách mincovny v Praze, Kutné Hoře a v Jáchymově, tedy stejné mincovny, které byly v činnosti již za Matyáše.

Pražskou mincovnu vedl v letech 1610–1619 tentýž mincmistr Beneš Hübmer, který zde pracoval již na sklonku vlády Rudolfa II. a po celou dobu Matyášova panování. Na jeho mincích najdeme vždy jako mincmistrovskou značku ležatý půlměsíc a nad ním šestícípou hvězdu. Ještě v roce 1619 Hübmera ve vedení mincovny vystřídal Pavel Škréta Šotnovský, který předtím v letech 1608–1612 a 1616 působil v Kutné Hoře, a který jako mincmistrovskou značku používal dvojitou lilii v oválku. V době stavovského povstání byly v pražské mincovně vybijeny pouze stříbrné mince, mezi nimiž však nenajdeme žádné „hrubé mince“ vyšších nominálů.³⁹ Byly zde raženy pouze 24krejčary a 12krejčary, za Beneše Hübmera s vročením 1619, za Pavla Škréty v roce 1620 to byly již jen 24krejčary.

Poněkud bohatší škálou ražených nominálů se může pochlubit mincovna v Kutné Hoře.⁴⁰ V jejím čele stál po celou dobu stavovského povstání mincmistr Šebestián Hölzl, který do mincovny nastoupil již za Matyášova panování v roce 1617 a v mincmistrovském úřadě zde

39 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v pražské mincovně přináší *Halačka 2011*, s. 279 a 282–283.

40 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v kutnohorské mincovně přináší *Halačka 2011*, s. 279 a 284–287.

setrval až do roku 1632. Jeho značkou byla šestcípá hvězda v kroužku nebo bez něj. Stejně jako v Praze i zde byly raženy pouze stříbrné nominály, byly to rovněž 24krejčary ročníků 1619–1620 a 12krejčary 1619. Navíc však v Kutné Hoře byla vybijena i drobná mince s vrocením 1619, byly to 3krejčary, a jako v jediné z českých mincoven i krejčary a bílé peníze.

Třetí mincovnou, která v letech 1619–1620 razila mince pro české stavy, byla mincovna v Jáchymově. Mincmistrovský úřad zde v letech 1606–1620 zastával Centurio Lengefelder, který stejně jako Hübner v Praze či Hölzl v Kutné Hoře plynule přešel ze služeb Matyášových do služeb stavovských. Na jeho mincích najdeme jako mincmistrovskou značku lví hlavu zleva v kroužku nebo samostatně. V jáchymovské mincovně byly za stavovského povstání raženy rovněž jen stříbrné mince a ani zdejší ražba nepřekypovala nominálovou pestrostí.⁴¹ Byly zde raženy pouze 24krejčary ročníků 1619–1620, 12krejčary stejného vrocení a 3krejčary 1619.

Všechny stavovské mince, 24krejčary, 12krejčary, 3krejčary a krejčary, které vzešly z českých mincoven měly jednotnou podobu. Na lící straně byla vždy umístěna velká či malá, široká či úzká, zdobná či jednoduchá koruna, přičemž mince z pražské mincovny mají všechny koruny opatřeny perlami, mince z kutnohorské a jáchymovské mincovny mají koruny buď s perlami či bez nich. Pod korunou byl umístěn letopočet, někdy opatřený tečkou před a za číslovkou. Opis MONETA REGNI BOHEMIAE (Mince Království českého) vždy začínal nahore. Na rubní straně vidíme korunovaného českého lva ve skoku. Lev je vždy zobrazen zleva, pouze dvě kutnohorské krejčarové ražby⁴² z roku 1619 tuto zvyklost porušují a zobrazují lva z pravé strany. Opis, který tvoří stavovské heslo IN DEO FORTITUDO (V Bohu je síla), je v dolní části přerušen hodnotou, ta je vyjádřena arabskými číslicemi a umístěna do kulatých závorek. Rubní opis je stejně jako lící veden vždy shora. Pouze jednostranné bílé peníze z Kutné Hory mají odlišnou podobu. V obraze nesou ve vnitřním kruhu českého lva zleva, v opise pak ve zkratce stavovské heslo IN DEO FORTITUDO a letopočet, hodnota není vyjádřena. Obraz na líci i na rubu je vždy od opisového pruhu oddělen vnitřním kruhem, výjimku z tohoto pravidla představuje pouze jeden z kutnohorských 3krejčarů⁴³ z roku 1619, který na líci tento vnitřní kruh postrádá. Letopočet, jak již bylo řečeno, byl vždy umístěn na líci pod korunou, pouze v případě bílého penízu z Kutné Hory byl umístěn na konci opisu.⁴⁴ Neznáme případ jiné než čtyřciferné podoby letopočtu. Na všech stavovských ražbách z českých mincoven najdeme mincmistrovské značky. Jsou převážně umístěny na lící straně v horní části, tzn. na konci opisu, najdeme však i případy, kdy mincmistrovská značka lící opis přerušuje, a je tedy umístěna dole. Tak je tomu u pražského 24krejčaru 1619⁴⁵ a kutnohorských 24krejčarů 1619.⁴⁶ U jednoho z kutnohorských krejčarů z roku 1619⁴⁷ a u jediného bílého penízu 1619 z téže mincovny mincmistrovská značka chybí zcela.

41 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v jáchymovské mincovně přináší *Halačka 2011*, s. 279 a 288–290.

42 *Halačka 2011*, s. 287, č. 583 a 583a.

43 *Halačka 2011*, s. 286, č. 582.

44 *Halačka 2011*, s. 287, č. 585.

45 *Halačka 2011*, s. 282–283, č. 571.

46 *Halačka 2011*, s. 284–285, č. 576 a 576a.

47 *Halačka 2011*, s. 287, č. 583a.

Moravské stavy (1619–1621)

V roce 1619 moravští stavové obnovili činnost mincoven v Brně i v Olomouci a postarali se o to, aby v nich byla ihned zahájena ražba stavovské mince.

V mincovně Brno se roku 1619 ujal úřadu mincmistra Hans (Hanuš) Pecz,⁴⁸ který sem přišel z kroměřížské biskupské mincovny, kde v letech 1618–1619 jako mincmistr působil ve službách kardinála Františka Dietrichsteina. V roce 1619 se Pecz přidal ke stavům a v brněnské mincovně v letech 1619–1620 zastával funkci stavovského mincmistra. Po porážce stavů přešla brněnská mincovna pod císařskou správu⁴⁹ a Hans Pecz zde nadále jako mincmistr pracoval až do své smrti v roce 1622. Své mince značil staženými písmeny HP, přičemž společný dřík písmen byl někdy opatřen malým hákem na cány. Samostatná značka mincovny⁵⁰ v této době nebyla použita. V brněnské mincovně byly v době stavovského povstání raženy pouze dva drobné nominály, a to 12krejcar s vročením 1619, 1620 a 3krejcar stejných ročníků.⁵¹

Do druhé mincovny moravských stavů, do Olomouce, bylo po vypuknutí stavovského povstání roku 1619 zásluhou již zmíněného kroměřížského mincmistra Hanse Pecze převezeno zařízení zrušené kroměřížské mincovny.⁵² Když sám Pecz převzal řízení mincovny v Brně, ujal se mincmistrovského úřadu v olomoucké mincovně Kryštof Cantor,⁵³ který zde pracoval v letech 1619–1620, a který své mince značil písmeny CC. Ještě roku 1620 ho ve funkci olomouckého mincmistra nahradil Baltazar Zwirner.⁵⁴ Ten v mincovně působil v letech 1620–1622 a na všech jeho mincích bez výjimky najdeme písmena BZ. Po porážce stavů pokračovala v mincovně ražba vládní mince.⁵⁵ Na rozdíl od brněnské mincovny, byla škála mincí ražených v Olomouci v letech 1619–1621 opravdu pestřejší. Byly zde raženy mince ze zlata i ze stříbra, celkem v osmi nominálových hodnotách.⁵⁶ Mince ze zlata, dnes velmi vzácný 25dukát, 10dukát a 5dukát, všechny z roku 1620, jsou odračky z tolarových razidel se značkou mincmistra Zwirnera, mají tedy stejný rozměr a podobu, liší se pouze vahou. Stříbrné mince byly pak raženy v hodnotách tolaru, 48krejcaru, 24krejcaru, 12krejcaru a 3krejcaru. Tolary existující ve dvou typech se hlásí do roku 1620 a odlišují je od sebe pouze mincmistrovské značky, naproti tomu všechny 48krejcarry z let 1620–1621 jsou opatřeny pouze Zwirnerovou značkou a 24krejcarry z let 1619–1620, které byly raženy rovněž v několika typech, nesou pouze značku Cantorovu. Dále z olomoucké mincovny vyšly v letech 1619–1620 též 12krejcarry v poměrně variabilních podobách a v roce 1620 byl ražen ještě 3krejcar.

Podoba moravských stavovských mincí byla jiná než v Čechách. Na líci všech nominálů, které byly v moravských mincovnách raženy, je větší či menší rozkřídlená šachovaná moravská orlice s korunkou na hlavě. Podoba orlice se u jednotlivých typů liší svou velikostí, drobnějšími či většími kostkami, korunkou, která zasahuje či nezasahuje do opisového pruhu. Opis lící strany MONETA NOVA MARCHIO MORAVIAE (Nová mince Markrabství moravského) odkazuje na emitenta. Na rubu se vždy nachází na hraněném podstavci jehlan, který má různé výtvarné zpracování, někdy je hladký, jindy po celé ploše šrafovaný nebo jen pološrafovaný. Jehlan je vždy obtočen vinnou révou s několika lístky. Jednotlivé typy se od

48 Poměrně podrobný životopis mincmistra Hanse Pecze přináší *Suchomel – Videman 1997*, s. 41–42.

49 Po roce 1648, kdy poslední brněnský mincmistr J. K. Richthausen odešel do Vídně, byla činnost zdejší mincovny definitivně ukončena.

50 Samostatnou značkou mincovny bylo písmeno B v kroužku, tato značka byla na mincích použita až za Ferdinanda II. v letech 1624–1625.

51 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v brněnské mincovně přináší *Halačka 2011*, s. 279 a 291–293.

52 *Suchomel – Videman 1997*, na s. 40 uvádí podrobnější informace k tomuto aktu.

53 *Petráň – Radoměřský 2001*, s. 43 a *Forrer 1923*, s. 150.

54 Poměrně pestré životní osudy této rozporuplné osobnosti moravského a slezského mincovnictví popisuje *Petráň – Radoměřský 2001*, s. 249–250 a *Forrer 1916*, s. 738.

55 V letech 1628–1636 byly ještě v mincovně raženy biskupské mince, poslední vládní mince pak z mincovny vyšly za Ferdinanda III., po roce 1641 nebyla již ražba v mincovně obnovena a mincovna byla oficiálně zrušena dekretem z 6. 2. 1664. *Petráň – Radoměřský 2001*, s. 157–158.

56 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených v olomoucké mincovně přináší *Halačka 2011*, s. 279 a 294–300.

sebe odlišují tvarem těchto lístků, buď srdčitým nebo pilovitým, a dále i jejich počtem a rozmístěním okolo a na jehlanu. Na podstavci pod jehlanem vidíme nápis VNIO a v opise pak TE STANTE VIREBO (Stojíš-li se mnou, budu silný). Letopočet je většinou umístěn na lící straně na konci opisu. Někdy ho však najdeme v rozdělené podobě i na rubu po stranách jehlanu, tak je tomu u všech brněnských 3krejcarových ražeb a jako u jediného ze všech ražeb olomouckých i u 24krejcaru z roku 1619.⁵⁷ Letopočet na mincích je většinou uváděn plně, někdy však jen ve zkrácené podobě. Třícifernou podobu letopočtu (621) v opisovém pruhu najdeme u olomouckého 48krejcaru z roku 1621,⁵⁸ dvoucifernou (1 – 9) pak po stranách jehlanu na brněnském 3krejcaru z roku 1619.⁵⁹ U všech mincí je opisový pruh od obrazu oddělen vnitřním kruhem. Značku brněnského mincmistra Hanse Pecze najdeme vždy na konci lícího opisu, výjimku tvoří pouze dva typy 3krejcaru z roku 1619,⁶⁰ u kterých mincmistrovská značka chybí. Oba olomoučtí mincmistři, Kryštof Cantor i Baltazar Zwirner, umísťovali své značky v podobě písmen vždy na rubu svých mincí, a to dole po stranách jehlanu. Pouze dvě olomoucké Cantorovy mince mincmistrovskou značku postrádají, jsou jimi 24krejcar, oba z roku 1619.⁶¹

Slezské stavy (1619–1623)

Pro zástupce slezských stavů pracovalo pět mincoven, byly to mincovny ve Vratislavi, Hlohově, Olavě, Lehnici a Olešnici.

Mincovnu ve Vratislavi vedl za stavovského povstání mincmistr Jan (Hans, Hanuš) Rieger, který sem přišel z hlohovské mincovny, kde spolu s Matyášem Jachtmannem a Zachariášem Petzoldem působil v roce 1621 ve funkci mincmistra. Jan Rieger se kromě svého úřadu ve vedení vratislavské mincovny věnoval i řezání kolků pro mince nejrůznějších emitentů⁶² a byl v této oblasti považován za jednoho z nejschopnějších. Pro slezské stavy ve zdejší mincovně pracoval v letech 1621–1623 a jen některé své mince značil písmeny H R. Byly zde vybíjeny jak mince zlaté, tak i stříbrné,⁶³ ze zlata byl ražen 6dukát (25tolar) s vročením 1621 a v letech 1621–1623 dukát (4tolar), ze stříbra pak 30krejcar 1621, 24krejcar 1622 a 3krejcar 1622–1623. V únoru roku 1623 s nástupem mincmistra Jana (Hanse) Tuchmanna, který sem přišel z olešnické mincovny, mincovna ve Vratislavi obnovila vládní mincování, avšak již v červenci téhož roku byla pronajata Baltazaru Zwirnerovi, který zde zahájila ražbu znehodnocené mince.

Mincmistrem v hlohovské mincovně, kterou v roce 1621 využili zástupci slezských stavů k ražbě svých mincí, byl v té době Matyáš Jachtmann⁶⁴ spolu se Zachariášem Petzoldem⁶⁵ a Janem Riegerem. Jako jediné stavovské ražby z Hlohova vyšly dnes velmi vzácné jednostranné ražby na čtvercovém střížku, klipy, s letopočtem 1621, zlatá 3dukátová (12a1/2tola-

57 Halačka 2011, s. 298, č. 617.

58 Halačka 2011, s. 296–297, č. 611.

59 Halačka 2011, s. 292–293, č. 604.

60 Halačka 2011, s. 292–293, č. 601 a 604.

61 Halačka 2001, s. 297–298, č. 614 a 615.

62 Jan (Hans) Rieger za svůj dlouhý život – narodil se roku 1580 a zemřel v roce 1653 – vytvořil mnoho mincí, byl např. autorem 2dukátu na návštěvu císaře Matyáše ve Vratislavi v roce 1611, mincovně v Nise dodal razidla pro dukáty vratislavského biskupa Karla Habsburského, v letech 1621–1623 pracoval na mincích města Vratislavi, na mincích Jana Kristiána lehnicko-břežského a na mincích jeho bratra Jiřího Rudolfa. Dodal razidla pro portrétní medaili Albrechta z Valdštejna z roku 1631, v letech 1634 a 1635 byla v jeho dílně vyrobena razidla pro dukáty a toлары slezských evangelických stavů. Byl autorem série pamětních mincí medailového charakteru pro vratislavského biskupa Karla Ferdinanda Vasu z roku 1642, v roce 1647 vytvořil portrétní medaile Ludvíka lehnicko-břežského. Podrobnější informace k životním osudům Jana Riegera viz Haimann 2006, s. 387 a Forrer 1912, s. 124–125.

63 Přehled všech nominálů, ročníků a typů mincí ražených ve vratislavské mincovně přináší Halačka 2011, s. 279 a 301–304.

64 Halačka 2011, s. 281; Petrůň – Radoměský 2001, s. 95; Forrer 1907, s. 41.

65 Halačka 2011, s. 281; Petrůň – Radoměský 2001, s. 169; Forrer 1909, s. 470.